

Saskia Paerl

VOCAAL VAKMANSCHAP

Pak Je Publiek

Met Je Stem 4

Docent: Saskia Paërl

www.stemacademie.nu

Deze cursus wordt uitgegeven door:

De Stemacademie

info@stemacademie.nu

KvK: 34 14 75 65

Copyright

© Saskia Paerl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Ondanks al de aan de samenstelling van de tekst, audio en video bestede zorg, kan noch de auteur, noch de uitgever aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele schade die zou kunnen voortvloeien uit enige fout die in deze uitgave zou kunnen voorkomen.

INHOUD

	BELANGRIJK
	-Klik met de muis op onderstreepte tekst zodat de jump link naar de tekst in dit document springt. -Druk de SHIFT toets in en houd die ingedrukt terwijl je met de muis op onderstreepte tekst klikt, dan opent de hyperlink een document in een nieuw scherm. - Klik met de muis op een plaatje om de hyperlink naar de video of audio te openen. -Klik op de pijltoets linksboven in het scherm om terug te gaan.

HOOFDSTUK 4 VEILIGHEID EN ETHIEK

Klassieke zangtechniek van Lennart Rodriguez de Miranda

Na les in zangtechniek is les in repertoire van Ank Reinders

Om het Staats examen voor Lichte Muziek van 8 juni 1996 voor te bereiden

Jazz Examen Hilversums Conservatorium.

Programma exameneisen Akte A solozang en muzikaal leiderschap Lichte Muziek:

4 One Woman Shows voor Woonzorgcentra en Verpleeghuizen.

Bibliotheek en Fonotheek

Europese methodiek voor het klankideaal

Een historisch overzicht van de methodiek lichte muziek in Europa en U.S.A.

Studiemogelijkheden

Dans

Acteer

HOOFDSTUK 4 VEILIGHEID EN ETHIEK

	VOORBEELD Klassieke zangtechniek van Lennart Rodriguez de Miranda

Een klassiek programma kan gezongen worden met een stem die voldoende ontwikkeld is zodat de hoogste en laagste tonen vrij klinken.

Voor mij is het een eerste vereiste om de adem op zijn plaats te krijgen met de oefeningen van Tamanti. Het volgende stukje tekst beschrijft de technische zangles die ik van mijn 19e jaar tot mijn 62e jaar heb gevolgd bij Lennart Rodriguez de Miranda.

Na een periode van twaalf jaar zelfstandig ontwikkelen zonder zangles, nam ik deze zanglessen in 1994 weer op, omdat ik merkte dat mijn stem veranderde.

Een vrouwenstem maakt namelijk verschillende fasen door: Kinderstem, pubertijd tot adolescentie, volwassenheid tot ongeveer veertig, de periode tot ongeveer zestig, dan tot ongeveer tachtig, en de tijd daarna.

De oefeningen zijn ontwikkeld door Tamanti.

Drink eerst iets warm om de stembanden op te warmen.

De volgorde van de klinkers is: à-è-i-ò.

De “à” is een ontspannen klinker. Als je de neus en mond opent, en de onderkaak licht beweegt, komt er “à” uit.

In slow-motion gebeurt er dit:

Je begint met de buikspieren los te laten. Dan kan het middenrif zelf zijn laagste positie zoeken.

Maak neus en mond actief open met lucht. Ik voel en ruik de geur van de lucht boven in de neus, waar de reukzenuw zit. Daarna voel ik de luchtstroom naar het keelgat gaan.

In de winter voelt dat koud. In de zomer voelt dat warm.

Dan valt de adem via de neus keelholte en het strottenhoofd met open stemplooien naar het middenrif.

Het middenrif gaat langzamerhand terug naar boven bij de uitademing met geluid van de stembanden.

Op die manier doe je gewoon je mond open en begin je.

Je bent los en hebt genoeg adem.

Bij oefening 1 en 2 heb je natuurlijk niet veel adem nodig.

Het middenrif zit dan helemaal op zijn plek, maar dat kan alleen als je de adem niets in de weg legt en het gewoon laten gaan. Zoek de juiste houding om buik- en bilspieren los te houden en de hals en strottenhoofd vrij, door het lichaamsgewicht te verdelen over de rechter en linker voet, en naar voren en naar achter te bewegen.

Omdat de buikspieren zich spannen bij het uitademen, zijn ze niet altijd direct ontspannen bij een reflex van inademen na de oefening.

Dan moet je eerst weer uitademen, ontspannen, en opnieuw beginnen.

Snurken helpt soms om dieper te ademen, de neus open en het gehemelte breed te maken. Dit waren oefening 1 en 2 van Tamanti.

Dan doe je bij het eerste stukje van oefening 3 hetzelfde en je zoekt met lucht de ruimte op van de neuskeelholte boven het weke gehemelte (fantasie: 'koepel').

Die ruimte van de neuskeelholte boven het weke gehemelte maak je breed door daar naar boven licht te geeuwen.

Wacht lang genoeg tot de adem contact maakt met het middenrif. Dat geeft een gevoel dat de adem naar een bodemloze put valt.

Bij het 2e stukje van oefening 3 adem je laag langs de rug naar je stuitje, alsof je onder je darmen over de bekkenbodem naar beneden schept met adem, met een zijwaartse beweging naar de flanken.

Daardoor ontspant het middenrif onwillekeurig en dus vanzelf en de ribben gaan open. Vanzelf en onwillekeurig met de buitenste tussenribspieren.

De buik is ontspannen en beweegt mee met de zijwaartse beweging van de ribben en er is het gevoel van druk van het middenrif, via de darmen naar de bekkenbodem.

Daardoor lijkt het alsof de adem een cirkel maakt over de bekkenbodem via de buikwand naar het ontspannen strottenhoofd voor de bovenlip langs, weer langs de rug van de neus naar boven, enz. Het lijkt alsof het strottenhoofd op de bekkenbodem rust. Tenminste, wanneer er geen emotionele spanningen in de weg zitten.

De beschrijving van de ademstroom met onwillekeurige spieren is niet bewust te voelen, maar dit gebeurt er met de adembeweging.

Je voelt niet wat het middenrif doet, maar wel wat het veroorzaakt. Dat heeft effect op wat de stembanden doen. Dat heb ik hier beschreven.

[Je mag verder lezen maar beter is het om mij te vragen om naar je stem te luisteren.](#)

Dan doe ik vóór wat jij gaat doen om moeiteloos meer stem te geven.

Zelf hoor je de stem binnendoor van het strottenhoofd naar de oren.

Het kan dan klinken alsof er lucht omheen is. Het kan ook juist helder klinken als dat niet waar is.

Of je hoort kraakjes en piepjes en glans wat er niet is.

Het luisterend oor van de zangpedagoog hoort jouw stem zoals deze werkelijk klinkt in de ruimte. En de stem mentor voelt jouw emoties.

In plaats van de gewrichten van de onderkaak los te laten, moet ik het tongbeen met de tong laten rusten. Dit helpt bij oefening 5 van 2 tonen op 1 klinker en bij oefening 6 van 3 tonen op 1 klinker en oefening 7.

Vergeet niet om in het begin, tot de eerste 3 maanden, in te ademen en uit te ademen zodat de buikspieren en het middenrif ontspannen.

Je kunt het beste eerst uitblazen na het zingen van de oefening en dan spontaan loslaten.

Vanaf oefening 8 en 9 geeft het middenrif zoveel kracht, dat de zijanten van de keel omlaag gaan en dieper zakken.

Misschien begrijp je nu de vergelijking, de metafoor met boetsen?

Het keelgat wordt wijd gemaakt.

Neus open maken met lucht betekent dat de slijmvliezen van de inwendige neus glad naar de wanden gaan.

Dus dat de stem iets wijder wordt aan de bovenkant.

Het strottenhoofd laag betekent dat het keelgat wijder wordt.

De stem wordt wijder naar omlaag.

De keelbogen en het weke gehemelte maken de zijanten wijder.

Alsof er geen klank gebruikt wordt maar de stembanden zich slechts openen.

Oefening 10 zijn sprongen. Dat gaat vanzelf omdat je de beweging van de adem nu volledig hebt gedaan en voor dit moment dan ook beheerst.

Als het borstbeen op komt is dat met spanning van onwillekeurige buitenste tussenribspieren, die pas mogen werken als het middenrif werkelijk niet lager zakken kan. Dat is waar.

Maar zangers moeten het altijd eindeloos verder laten dalen.

Toch mag het borstbeen opkomen als je onderweg in je ontwikkeling als zanger uit volle borst moet zingen als je bijvoorbeeld een hoogtepunt zoals een toegift geeft.

De meeste moeite heb je met het direct ontspannen na de oefening.

De reactie is meestal niet snel genoeg.

Het zijn stugge, taaie tussenribspieren en stevige getrainde buikspieren die niet snel genoeg los kunnen laten.

Tong en tongbeen los. Probeer a.h.w. de adem dieper in de kom (het middenrif) te scheppen door de ribben laag open te houden.

Rug recht en hals lang, "hengelen naar middenrif".

De eerste staccato toonladder van oefening 11 betekent snel inademen zoals je daarnet langzaam mocht: neus open kaak los licht geeuwen, adem laten vallen (is fantasie voor strot laag) pak middenrif op naar beneden. Hou ribben open. Niks meer aan doen. Het kan nu vanzelf gaan.

Evaluatie

Na de les kan er een gevoel zijn dat het strottenhoofd op de bekkenbodem rust en de tong op je schoenen.

Het is ook mogelijk om aan hoogtes te werken, dan wordt er meer gevraagd van de spieren van het gezicht. Het is heel belangrijk dat, wanneer het keelgat open "geboetseerd" is, je de mond normaal open houdt en niet te veel.

Het keelgat wordt wijd en is dan wijd na de oefeningen, ook als de mond bijna dicht is. De ruimte boven de neus moet open, alsof er na het "in de neus kruipen" een paraplu open gaat.

Dan is het alsof de adem via de rug en langs je stuitje naar omlaag valt en je voelt de druk in bekkenbodem als onder de voetzolen door, als persen, vanuit losse buikspieren. Omdat je lippen en tong erg lui worden van het oefenen op klinkers, zijn er in mijn les na de solfège oefeningen voor de adem articulatie oefeningen. Begin met bewegen van handen en gezicht.

Nu ga je wat je hebt leren te isoleren in de adem oefeningen coördineren.

Je ademt snel in, zoals je daarnet langzaam mocht: neus open, kaak los, licht geeuwen, adem laten vallen (dit is een fantasie om het strottenhoofd laag te laten rusten), en pak het middenrif op naar beneden.

Hou laag. Dit moet nu allemaal vanzelf gaan.

Dan komen de emoties.

Je moet niet de plaats waar je bent relateren aan emoties die je voelt.

De emoties uit het repertoire zijn verwerkt, die kun je dan ook vergeten, net zoals het sterk uitspreken van de tekst.

De eigen persoonlijkheid wordt groter, duidelijker en sterker door het oefenen, zodat je het contact met het publiek kunt maken. Geef de aandacht die het publiek verdient.

Blijf niet in je eigen techniek vast zitten. Het is als autorijden: je rijdt *mèt* de auto, niet *in* de auto.

Het horen van je eigen stem van buitenaf is niet mogelijk, daar heb je het luisterend oor van de pedagoog voor nodig.

Je hoort je eigen stem binnendoor in je hoofd. Blijf dus altijd zanglessen volgen bij iemand waar je een blind vertrouwen in hebt om de stem te blijven ontwikkelen.

Als de adem goed is, is het mogelijk om alles te zingen wat je “wilt” zingen.

Bovenstaande les kan ook in borststem gegeven worden voor lichte muziek.

VOORBEELD

Na les in zangtechniek is les in repertoire van Ank Reinders de voorbereiding op het Staats examen wat ik gedaan heb op 6 juni 1996

Klik op het plaatje om de link naar de video te openen

Zij kent het repertoire wat goedgekeurd wordt voor een klassiek examen en een klein stembereik heeft. Zij werkt met mij niet aan de beweging van de ademhaling, maar laat mij direct 'inzingen'. Dit is het repertoire van mijn Staatsexamen.

Zingen kun je niet lezen, zingen moet je doen. Maar toch wil ik beschrijven wat er in de lessen gebeurde.

Het volgende stukje is een verslag van de zangles van Ank Reinders te Den Haag, op

donderdag 28 maart met piano begeleiding van een pianist, om 11.00 uur 's morgens. Inzingen: toonladder op O van boven naar beneden, en weer naar boven. Dan ook iets lager. Dan ook van beneden naar boven, steeds hoger en als ik zin heb mag ik naar "A" Dit doen wij tot fis". De adem is beter geworden; ik ben vooruit gegaan. Nu de rest nog: Zangtechnisch is het nodig rustig te beginnen in het lichte register. De stukken in het zware register worden later gezongen. Daarna mag er "hard" gezongen worden op een manier waar de stem moe van wordt.

Dan is de volgorde: naar stemomvang van hoog naar laag. Dan volle stem is "Hello, young lovers" en borststem, spreekzingen, bijna belten is "Der Graben".

Hier zijn de volgende aantekeningen gemaakt:

Lütgen nr 5:

Lage tonen in het lichte register worden op "OE" gezongen; midden register - of overgangstonen - op "O" en het lichte register op "A" en "AA".

Marchesi nr 17:

De eerste en tweede maat op "OE" met een lange fermate (de "OE" kan niet "breken") waar je spectaculair zacht zingt. Midden op "O", licht op "A". Eindig mooi (gesteund) en wees snel weg.

Marchesi nr 22:

Romantisch. Laat de stem stralen. Voor mij voelt dat als lachen.

Vaccai Recitativo:

Dit was voldoende op het examen op 7 juni 1995. Voldoende gesteund, voldoende geplaatst en uitgesproken.

Mozart "Sehnsucht nach dem Fröling".

Schumann: "Nun hast du mir den ersten Schmerz getan".

Sf op "Nun" en "Mann, (den Todesschlaf)"

Brahms: "Mädchenlied".

Nergens ernstig worden. Eigenlijk is het een grapje. Het is een lichte tekst en het is nooit dramatisch. Neem poco rit. (langzaam) na: "wieder mich zum Schlafen dann" bij "leg wieder mich zum schlafen dann." Glottisslag na "O,Herzeleid, die" bij "Ewigkeit". Geen

brede mondstand (brievenbus) bij “Und kommt mein Liebster” meer mondhoeken naar voren en naar “U”, met losse kaak. Laatste zin “mag nicht im Paradise sein!” blijf op middenrif, veel middenrif, of: gesteund zingen. Tellen helpt: 1e 2e 3e.

Jürgen Golle: “Abendlied”.

Bij het Abendlied van Golle komt een glottisslag na “Warum,” bij “Ach”. Geen glottisslag bij “und” träume sacht”. Zing door: “Schlaf ein, mein Kind, und”. Na “Stadt” hap om heel even te onderbreken, ook na “so” (voor “still?”). Spreek uit als “Weil su dann schlafun will”. Tosi wilde een glimlach met bedekte boventanden. Garcia wilde slechts de mondhoeken licht op in de richting van een glimlach, zonder te glimlachen. Ik moet de mondhoeken iets naar voren laten en de tongpunt voorin tegen de ondertanden houden. Vertrouw op mijn inademing die hieraan vooraf gaat. Die is voldoende. “Hand” spreek ik uit als “Haand”. “Hand” moet benadrukt, (= voldoende gearticuleerd en mag iets hees klinken, als gefluister. (“Arthur Oldham van het Koor van het Concertgebouw Orkest zei: “Soft fluister”). Maak verschil: het kind is lyrisch, de moeder is rustig en geeft duidelijk antwoord. “Da geht die” maak gebruik van rubato door “Sonne” duidelijk en langzaam uit te spreken en te zingen. “Schlaf” is iedere keer iets rustiger dan de woorden die daarop volgen.

Hans Eisler: “Der Graben”.

Spreek meer consonanten uit. Er mag meer stemplooisluiting zijn. Meer als Lotte Lenya. Dit is een stuk dat ik kies als laatste van het programma omdat het de stem vermoeit. Uitspraak: “weggenomen” klinkt als “wekkenommen”. “Gendarm” klinkt als “Zjandarm”. Laat je gaan, en zing grof.

Weckerlin Bergerettes: “Que ne suis je la fougère”.

Alle “i” en “ai” klinken als “è” met mondhoeken iets naar voren, een pink tussen de tanden. Dit laatste ook bij “la beauté” d.w.z. ruimte tussen de tanden. Homerus zei: “welk één toon ontsnapt aan de haag uwer tanden”. Hoe kan een toon klinken als de tanden op elkaar zijn. De mondholte is de grootste resonansruimte. “In een grote mond, die lacht klinkt de stem het meest” (Ank Reinders).

Let op p en mf. 2e strophe mag ik “warm” zingen. Kijk naar de betekenis van de tekst. “Ré - licht veren - pé - licht veren - té” tussen de lettergrepen. “Qui sourietaala” is de uitspraak. Dit zijn liaisons. “Voudraizetre”. Ook bij: “M’ont fait troopambisieu”. Dit mag overal want Marie Antoinette praatte bekakt in haar herders spelletje.

Voor het 1e gedicht van Jurriaan Andriessen. En “La grenouillère” van Francis Poulenc gelden bovenstaande regels.

Claude Debussy “La flûte de Pan”.

Wees snel weg na: “Hyacinthies”. “Pei-” is tanden van elkaar “ne” is snel weg. “La flûte” is de kus. Snel weg na “te”. “Mais je suis un peu tremblante” is nerveus van binnen, maar niet versnellen. “Perdu-” snel weg bij “e”. “Tailles” klinkt als “AA”. Blijf staan op de fermate na dat woord.

Dr Thomas A. Arne: “Blow, blow thou winter wind” spreek uit “wind”; niet “waaind”.

Antonio Vivaldi: “Piango, gemo” Passacaglia.

Giacomo Carissimi: “Vittoria, mio core” Composizione di camera.

Giovanni B. Bononcini “Per la gloria”: zing vrij.

George F. Händel: “Scorta rea”: triller op eind als versiering.

R. Rodgers: “Hello young lovers”: Laat je gaan op de laatste bladzij. Doe crescendo en decrescendo met lange zin op fis’ in het begin.

Brahms: “Mädchenlied”. Nergens ernstig worden. Eigenlijk is het een grapje. Het is een lichte tekst en het is nooit dramatisch. Neem poco rit. (langzaam) na: “wieder mich zum Schlafen dann” bij “leg wieder mich zum schlafen dann.” Glottisslag na “O, Herzeleid, die” bij “Ewigkeit”. Geen brede mondstand (brievenbus) bij “Und kommt mein Liebster” meer mondhoeken naar voren en naar “U”, met losse kaak. Laatste zin “mag nicht im Paradise sein!” blijf op middenrif, veel middenrif, of: gesteund zingen.

Tellen helpt: 1e 2e 3e.

Johann S. Bach: Kantate 142:

Intro van 1 1/2 maat is de eerste maat en het accoord uit de maat waar de stem inzet. “J” voor de tel van de inzet met losse kaak. “Immanoe-el”. “Fas-sen is kort en weg”, zo ook “dek-ken” en “wek-ken” “Preis gefallen” zing de “e”, stop dan met zingen, en zing daarna de “n”. Crescendo en decrescendo op (“denn ich) “bin”. Tanden van elkaar (overal) en tong voorin houden.

George F. Händel: “Haste to the Cedar Grove”.

Het “krentenbrood” in de partituur (d.w.z. de groepjes kortste noten) bepaalt het tempo. Hou tanden van elkaar alsof er een pink tussen de tanden kan. De “ie” en “ee” krijgen dit. “In whispers” blijf op middenrif zingen. “Glides” kort, “fragrant” klinkt als freegrent. “Be” mag een dis” i.p.v. een fis”. “Tinkling” hou de mondhoeken naar voren met een losse kaak.

Vertrouw op de adem.

Zing gewoon.

Strottenhoofd is laag.

Ontspan.

a Solfèges en vocalises:

Vocalises:

Bernard Lütgen	nr 5 "Andantino" uit: Khehfertigkeif deel 1
Mathilde Marchesi	nr 17 "Scala cromatica"
Mathilde Marchesi	nr 22 "Arpeggio"
Nicolai Vaccai	"Il Recitativo"

b Repertoire:

a Lieder:

Wolfgang A. Mozart	"Sehnsucht nach dem Frölinge"
Robert Schumann	"Nun hast du mir den ersten Schmerz getan" uit: "Frauenliebe und Leben"
Johannes Brahms	"Mädchenlied"
Jürgen Golle	"Abendlied"
Hans Eisler	"Der Graben"
Weckerlin (bewerking)	"Que ne suis je la fougère" uit: Bergerettes

Jurriaan Andriessen.	1e gedicht. Het begin van de tekst is: "Mijn lief is wit, gants reijn en onbesmettet". Uit: de 4 gedichten van Revijs.
Francis Poulenc	"La grenouillère"
Claude Debussy	"La flûte de Pan"
Dr Thomas A. Arne	"Blow, blow thou winter wind"
Antonio Vivaldi	"Piango, gemo" Passacaglia
Giacomo Carissimi	"Vittoria, mio core" Composizione di camera
Giovanni B. Bononcini	"Per la gloria"

b Aria's:

George F. Händel	"Scorta rea" uit: "Rinaldo"
R. Rodgers and O. Hammerstein	"Hello young lovers" uit: "The King and I" based on the novel "Anna and the King of Siam" van Margaret Landon

c Oratorium:

Johann S. Bach	Cantate 142 heeft het recitatief: "Immanuel! Du wollest dir gefallen lassen, dass dich mein Geist und Glaube kann umfassen". De aria begint met: "Jesu, dir sei Preis, Jesu, dir sei Preis gesungen."
George F. Händel	"Haste to the Cedar Grove" uit: "Solomon"

Evaluatie

Met een kleiner bereik dan dat van de Lyrisch Sopraan kreeg ik een voldoende voor dit Staatsexamen. In de Klassieke muziek is de klankkleur van de stem bepalend voor het stemtype. Mijn klankkleur is die van een lyrisch sopraan. In de Lichte muziek is het stembereik bepalend voor het stemtype. Mijn stembereik gebruikte ik voor dit klassieke examen en omdat ik een lyrische manier van zingen heb, was dit examen voldoende.

VOORBEELD

**Om het Staats examen voor Lichte
Muziek van 8 juni 1996 voor te
bereiden zong ik aria's en liedjes**

**Klik op het plaatje om de link naar de
video te openen**

Momenten uit een zangles voor musical van John Lehman.

Om teksten te kunnen vertalen moet je het alfabet van begin tot eind en van eind naar begin snel kunnen opzeggen. Ik ben van mening dat een goede klassieke techniek altijd ten grondslag moet liggen aan de zangtechniek en die vond ik bij John Lehman.

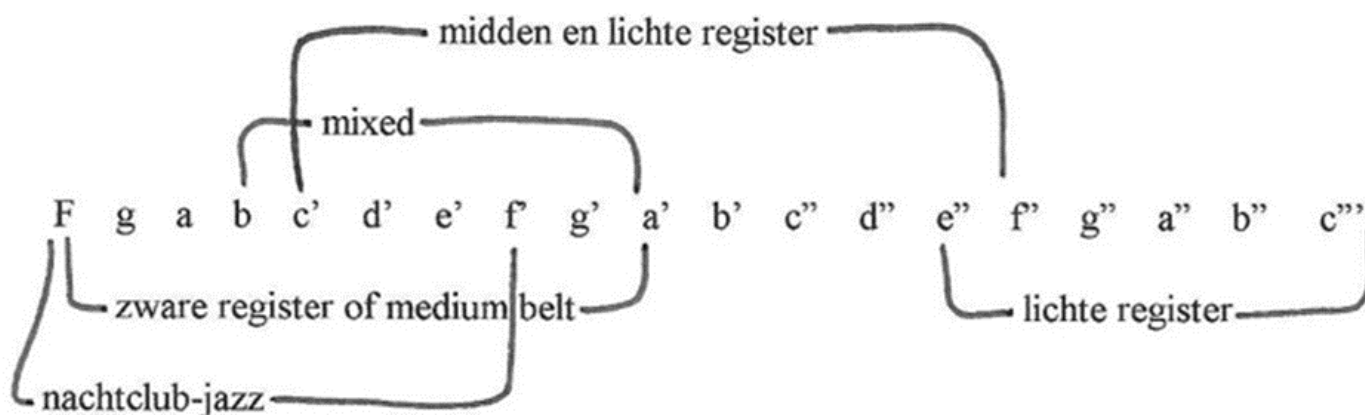
John was tweede dirigent, keyboard speler en vocal coach in de musical "Cats" in Carré en had

de muzikale leiding van "Move" met Karin Bloemen. Hij is afgestudeerd dirigent en componist. Omdat ik dans en zing ben ik altijd zeer geïnteresseerd in docenten die zangles kunnen geven aan dansers. De combinatie van dansen en zingen vraagt een krachttraining van het lichaam in diverse soorten van dans zoals klassiek, jazz, modern, tap, show en een stem training in klassieke zangtechniek tegelijkertijd.

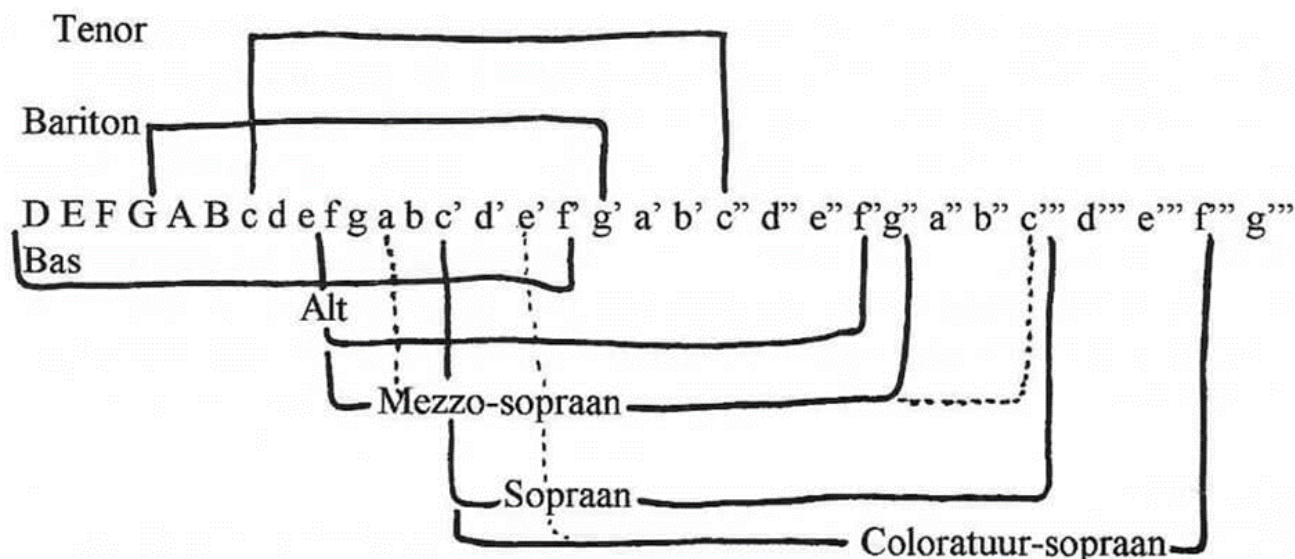
Dansers hebben een hogere ademhaling dan zangers - dat is waar - maar ze hebben ook een hogere spierspanning en meer energie om het middenrif vanzelf te laten dalen, waardoor de adem lager komt. De stem rust a.h.w. op de bekkenbodem.

	DEFINITIE
	Het stemtype in de lichte muziek wordt bepaald door het stembereik. Het stemtype in de klassieke muziek wordt bepaald door de klankkleur

Schema hieronder geeft de stemtypen in de lichte muziek weer.

Het schema hieronder geeft de stemtype in de klassieke muziek weer.

John Lehman gebruikt ongeveer een kwartier van de zangles voor oefeningen. Hij warmt de stem op met oefeningen om het middenrif actief te maken door snel in- en uit te ademen, te hijgen als een hond. Hij laat leerlingen snurken bij het inademen waardoor je het weke gehemelte voelt bewegen en de resonans ruimtes open maakt. Twee oefeningen: snurk bij het inademen om het weke gehemelte te voelen, en gaap om het strottenhoofd laag te laten. Stel je voor dat je hete peper in je mond hebt waardoor je snurkt, en zing een kwint omlaag op GA GA enz. GO GO enz. KA KA enz. of ZA ZA enz. Om te voelen dat de tong weggaat van het weke gehemelte. De tong moet ontspannen zijn. De onderkaak mag niet bewegen. Als de tong laag is, is het geluid meer helder, omdat het in de mondholte komt en resoneert. Bij de IE gaat de tong op. Hij laat octaafsprongen doen op Wi of Vi van (a naar a' g' f' e' d' c' b a) met daarna een toonladder naar omlaag om het verschil van kop- en borststem te oefenen: jodelen. Zing Tee ree als: "is" laat de s weg, dan wordt het echt "i".

Beweeg het gezicht en doe met de ontspannen mondholte en lippen: brrr, snik, hik, hoest, nies en lach. Sobbing. In "zuchten" helpt ook. Zangers die snikken hebben hun stem nooit schade berokkend, zoals goede Italiaanse of Country en Western zangers. Rock zangers doen wel slechte dingen met de stem.

Wat John verder na de oefening doet is “typecasting”.

Dit betekent dat een leerling met een stem in een bepaalde kleur een liedje krijgt van een karakter uit een musical die dat stemtype heeft. Het stemtype van een zanger wordt niet door de stemomvang, maar door de kleur bepaald. Repertoire wordt voor een kleur geschreven. Door de kleur van de stem aan te passen en te vervormen, kan men repertoire zingen van een stemkleur die niet de oorspronkelijke kleur is.

- Resonans

Het geluid resoneert nasaal in de neusholte met het bewegen van het weke verhemelte. Het klinkt met het strottenhoofd laag als de Amerikaanse radio presentator. Resonans voorin = perfecte articulatie van tongpunt en tanden. Resonans achterin = donker strottenhoofd-laag. Kopresonans = helder. Kopstem = donker. Waar de stem resoneert heeft te maken met de plaatsing.

-Toonplaatsing

Helder voorin, donker achterin.

Er is een microfoon en geluidsversterking voor pop, en de akoestiek van de zaal voor de resonans en toon plaatsing in de opera. Een voorbeeld van resonans en toon plaatsing achterin is *"When will thou save the people"* uit *Godspell* en *"Say you love me"* uit *"The Phantom"*.

Voorbeelden van opera-achtig zingen met de plaatsing van de stem voorin, gezongen door Barbara Cook, zijn *"Cunegonde"* uit *"Candide"*, *"Music man"*, *"Showboat"* en *"She loves me"*. Ze "praat" het stuk door. Een ander voorbeeld is Julie Andrews. Zij zingt sopraan in *"My fair lady"*: *"Without you"*.

De "OE" gaat in kopstem. In het refrein zingt ze in borststem: *"There'll be spring every year without"* in kopstem en *"you"* in borststem. Het strottenhoofd is op, zonder steun van het middenrif met dichte strot. Tegenwoordig zingen veel vrouwen in kop en borststem. Julie deed dit 35 jaar geleden nog niet zo. Wel nu in *"Victor Victoria"*. Een slaperig geluid is er met het strottenhoofd laag die connectie maakt met het middenrif.

-Style

De "Style" is de manier waarop je de stem gebruikt. Kopstem: sopraan, alt, tenor, bariton, bas. Licht of zwaar. (High, medium en low-belt).

-Range

De “Range” is het stem type. (soprano, alto, tenor or baritone). Het gaat niet om de stemomvang, het gaat erom waar de meeste noten van het lied liggen, en wat voor kleur stem je wilt hebben. Voor John bepaalt de kleur van de stem of het repertoire voor soprano, dramatic soprano, spinto, lyric soprano, soubrette, mezzo soprano, of contra alto gekozen wordt.

-Kleur

De stemomvang is niet zo belangrijk als de kleur bij het bepalen van het repertoire. Een mezzo kan vaak zeer hoog zingen, terwijl de stem donkerder is dan die van een sopraan. De mezzo hoeft niet zo vaak hoog te zingen, maar moet toch die hoogte kunnen halen. Een contra alt zal een beetje lager zingen. Slechts omdat het een donkerder stem zal men de toonhoogte iets lager bepalen. Een sopraan zingt vaak even hoog als een mezzo sopraan of een contra alto.

Bijvoorbeeld, de bas die de aria zingt met de jas uit *“La Bohème”*. De laagste toon is een Cis. Nu zingt bijna iedere tenor een Cis in zijn repertoire. Het is een gewone noot, die niet erg laag is. De bas aria gaat tot E, wat een normale toon is voor een bariton. Het is niet erg laag. Het gaat niet tot een F zoals Sarastro, maar de kleur is zoals men wilde, omdat het in een mineur toonsoort geschreven is. En men wilde dit echte, donkere zware geluid van een bas. Het is een basaria door de kleur van de stem, het is niet de stemomvang van een bas.

Ik (Saskia) ben een lyrisch sopraan (dit is de kleur), met de omvang van een mezzo sopraan. Er zijn veel mensen die een bepaald uiterlijk hebben, waardoor je andere toonhoogten zou verwachten dan ze kunnen zingen. Ze zijn beperkt door het uiterlijk van een bepaald stemtype, en een natuurlijk geluid dat daar niet bij past. Als je geluk hebt, heb je korte, kleine stembanden en veel kop resonans, waardoor je een sopraan of tenor bent, of je hebt lange stembanden, en een grote, lange hals en veel borst resonans. Dan ben je een contra alt of een bas. Maar sommige mensen hebben lange stembanden en resoneren hoog in het hoofd, waardoor ze een donker geluid hebben, maar zeer hoog, en dit past niet bij een zeker stemtype, maar hun stem resoneert hoog in het hoofd, of ze zien er uit als een tenor, maar ze zingen heel laag. Het uiterlijk van iemand geldt niet voor wat we normaal zien als stereotype. Het is de taak van de docent om de stemomvang iets uit te breiden, zodat ze kunnen zingen in het deel van de stem waar ze normaal resoneren, (kop resonans en borst resonans) om ze hoger of lager te krijgen, zodat de resonans meer past bij hun stemomvang. Het is geen probleem tot mensen rollen gaan casten voor shows, en dan komt het er op aan. Het hangt er van af of een docent een echte alt wil horen met een donkerder geluid of iemand die zijn stem donker maakt, verdonkert.

-Kopstem.

John Lehman werkt aan de ontwikkeling van de kopstem door klassiek repertoire (opera) en legit in te studeren, en aan de “belt-voice” door stukken uit musicals te laten zingen zoals: “The ladies who lunch”, “You gotta get a gimmick”, “Some People” en “What did I have that I don’t have?” Hij werkt op die manier zowel met professionals als met amateurs en geeft privé les en workshops van groepslessen waar duetten en ensemble stukken gezongen kunnen worden. De methodiek is gericht op het snel opnemen van repertoire, opslaan in het korte geheugen en reproduceren. Het gaat om het trainen van de hersenen om steeds nieuwe programma’s (liedjes) en musicalrollen in te kunnen studeren.

-Karakters.

Om verschillende emoties van karakters te kunnen weergeven en vertolken, laat hij een leerling een stuk op diverse manieren zingen. Woedend, als een “wicked witch”, als een clown, verdrietig of heel vrolijk, als een opera zanger, schaterend van het lachen, of als een kind dat tegen zijn beer praat. Hij geeft veel repertoire om te leren.

-Oefening voor belt voice: Schreeuw, roep hut, two, three, four. Zing “*Look at you and me*” als Aldonso uit “De Man van la Mancha”, als “Carmen” meer degelijk. Of komisch als Carol Burnett. Hoe zou een bibliothecaresse het zingen? Of Bette Midler. Deze “style” heet Musical comedy, het is grappig, het is als spreken. Zing het als Marie Antoinette.

- Belt:

John vraagt om de stembanden een beetje meer te “flaxen”. Er is een grens, waar een stembreuk komt. Als er geen lucht tussen de stembanden door stroomt, kun je stem knobbeltjes krijgen, maar zolang de adem stroomt is er niets fout.

Er is een deel van de stem dat helder klinkt in het zware register. Dat komt omdat de stembanden goed gespannen zijn. Er kan veel lucht zijn, zoals bij Marilyn Monroe of de stembanden zijn zo gespannen dat er geen lucht door gaat. Chest voices, sob, of inzuchten, “to get a more belting and louder sound”: “i” i.p.v. “ie”, en “ee” i.p.v. “e” en “wh..ere” met veel snikken en erg intens, sterk. Meer met de achterkant van de tong werken. In “You’ve gotta get a gimmick” zijn drie danseressen die aan een nieuw meisje advies geven in een “original striptease club”. Er zijn komische acts van bijvoorbeeld een danseres die sigaren rookt en een gek kostuum draagt en op een bugel speelt. Dat is haar “gimmick”. Ze zegt: “Look honey, if you want something in this business, you need something unique”. Een andere stripper heeft een pak met kerstlichtjes op haar kostuum. Een derde heeft vleugels van een vlinder, danst op spitzen klassiek ballet en heeft “a Brooklyn accent. She thinks she's so refined”.

-Een lied kan als oefening gebruikt worden:

"Tonight" uit "West Side Story" is goed om neergaande toonladders te oefenen. *"Where or when"* is om stijgende toonladders te oefenen. *"Steppin' out"* is om de syncoop te leren zingen, en *"Later than spring"* is geschikt om achter de tel aan te zingen. *"Skylark"* is een goede oefening om niet zacht te zingen, maar als een echte draak, een melodrama: "a real torchy ballad. Just sob your guts out. Veel snikken. Het snurken helpt de resonans open te maken (de hoge kopstem). Wat je dan doet is "change the production" in het strottenhoofd ("voice box"), door hardop naar binnen te ademen. Het slijm gaat dan naar binnen zodat je het weg kunt slikken. Ook zo met *"Mean to me"*. Phantom: Carlotta Vitocelli is een karakter als Lily Garland (*"On the Twentieth Century"*). Ze is mysterieus en streng. Zij kent de Phantom en weet dat hij niet slecht is. Er is een "ballet mistress", een mooie dramatische sopraan, een "operatic soprano voice". De ander is "ballet mistress", docent. Ze is een mezzo-soprano. Ze is Italiaanse, flitsend met een Italiaans accent. Ze heeft een zeer flamboyant theatraal karakter. Zing het als Maria Callas, een opera diva, en doe alsof je erg Italiaans bent. Praat met een Italiaans accent.

Een karakter als Lily Garland van *"Look at you and me"* is "sweet overcovered nasty". Dit liedje heeft meer variatie nodig om het publiek zoveel mogelijk te laten zien van wat je kunt. Speel het als Marie Antoinette uit de restauratie periode, met waaiers en grote pruiken. Wees de heks uit Hans en Grietje. Zing het als Aldonso de hoer uit Man of la Mancha. "Low gutter, kitchen worker, she is sexy and tough by life". Nu kies je uit die typetjes de beste stukken. De "heks" had de beste lach, "Marie Antoinette had het beste "mooie" stukje".

-Voor de uitspraak:

Elke OE spreek je uit als "je": laat kaak vallen, los, zodat de OE meer helderheid krijgt en naar buiten kan klinken. Zing:

e' d' cis' b a op: Ha a a a a Laat je neus open bij de Hhhha.

Zing op: Za za za "feel it really gutsy" Meer helder en luider. Zucht gedurende een hele regel lucht naar binnen terwijl je tekst zegt en zingt. Dan zing je een regel alle tekst en dan zucht je weer een regel in. Als je praat, neigt je stem ook naar een "mixy voice".

Alleen wanneer je de lage noten zingt is de stem niet zo sterk. "The ladies who lunch" is low belt, ga er in door te huilen: "sob into it because it's real talky". Zing als een ster die denkt: "Here's the place where I show up". Waar je kunt laten zien wat je kan. Zing lage noten in borst stem. Zing liedje van Marlène Dietrich in borststem:

"Falling in love again, never wanted to. What am I to do? Can't help it. Love's always been my game. Play it how I may. I was made that way. Can't help it. Men cluster to me like mots around

the flame, and if their wings burn, I know I'm not to blame. Falling in love again, never wanted to. What am I to do? Can't help it".

Denk aan Bette Middler of Nell Garter die "sings through her nose". Mae West, of Sophie Tucker. Imiteren van mensen "gives you permission to make sounds that otherwise would not be so comfortable for you.

Maak van de "IE" klinker een "aaaaah" of een "eeeeh". Hou je kin op, hoofd recht. Als je "belt", pas dan op dat je niet in de mixed voice gaat, bij "You gotta get a gimmick" en "Some people" maar blijf belten. Octaaf sprong maken van belt naar sopraan helpt: jodelen.

-Tempo:

Het gevoel voor tempo moet stabiel zijn. Dit oefen je door spieren veel te gebruiken. Hoe groter het bewustzijn, des te beter kun je tempowisselingen toepassen. Tap ontwikkelt het ritmegevoel. Sommige hogere dieren kunnen een snellere of langzamer hartslag hebben. In een noodtoestand lijkt de tijd anders te zijn. Is er niets te doen, dan duurt de tijd een eeuwigheid. John speelde piano met een metronoom, en de mensen dachten dat het tempo anders was dan de dag er voor. Op sommige dagen waren leerlingen hyperactief, en de dingen leken langzaam, als ze moe waren, leken de dingen sneller te gaan.

-Oefening voor sopraan: niet "Aaaah" maar meer breedte, "Eeeeh".

Zing kwint omlaag op "njea njea" zodat het geluid helder wordt. Nu op "pui pui pui" iets minder mooi, meer als "pui" a puppet. Nu zing je de woorden, en denkt aan snurken. Nu whole thing on "Vie Vie" and make a full sound. "Poi la nave entra romba saluta"enz. Uit "Madame Butterfly". Nu is er meer een compleet geluid van bovenkant en onderkant van de stem.

-Snel veranderen van kopstem naar borststem.

Het is belangrijk om de resonans van de stem snel te kunnen wisselen van kop naar borst.

Resonans: We kunnen resoneren in ons hoofd en in onze borst. Wanneer je het weke gehemelte lift, gaat het geluid in de kopstem of je maakt de keel open voor de borststem. Dezelfde toon kan als tenor klinken, of veel lager als bariton of bas. Een goede musical stem moet beide hebben.

Mensen die een korte hals hebben en hoge jukbeenderen klinken vaak als tenor en sopraan.

Mensen met een lange hals en lange gezichten neigen naar een lager geluid en lagere resonans.

Snurken helpt je om meer resonans te krijgen. Je voelt het weke gehemelte tegen de achterkant

van de tong. Dus als je bij iedere inademing snurkt, bijvoorbeeld in "O, moon, grow bright" uit

"Tonight" en je zingt het intens, sterk, ofschoon het zacht is hou je het in de kopstem. Dan klinken

de hoge noten voller. "You're nose closes a little when you're get passed a certain pitch, so sing it

on a “VVEE” John zingt het voor met lage resonans, en met “neus dicht”. Wat nodig is, is de tekst zingen en voelen dat de woorden allebei de “sounds” hebben: “Head resonance and head voice”. De “IE” klinker is voor kopstem de meest heldere klank om allebei te voelen, want de “IE” is natuurlijk helder, en dan hoeft je alleen de klinker donker te maken. “Naturally bright, and then you can just make the vowel dark. VIE is a good way to feel both the upper and the lower resonance.

Evaluatie:

Wat mijn eigen stem betreft heb ik na dertig jaar zangles geleerd dat:

Het laagste deel van mijn stem is spreek zingen, medium belt. Geschikt voor repertoire als:

“Maak plezier, geef ze gein” uit “Singing in the rain”, “I feel the earth move under my feet” van Carole King, “Kom sluit je maar aan” uit Oliver en “Als ik wist dat je zou komen had ik de loper uitgelegd” van Tom Manders (pop en rock). Dan komt er een deel “nachtclub jazz” voor liedjes als “With every breath I take” en “Skylark” Dat klinkt van boven naar beneden als huilen, en van beneden naar boven als lachen. (Full voice, operatic, ballad of up tempo). Daarna mixed: “Nevertheless” en “Steppin’ out with my baby”. (Entertainment, niet te hoog of te laag, maar het midden van de stem). Dan het lichte register waarin ik lachen kan “Hello, young lovers” en “Getting to know you” Dit is een classic uit een musical. Dit komt van “light classical” singing. Het is de stijl die op Broadway begon met operette. “Hello young lovers” is een dramatic song. Daarin is veel dynamiek. Het is luid en zacht. In het lichte register zijn de hoogste tonen die als effect gebruikt kunnen worden in “Look at you and me” en “Gooch’s song”, een “character song” uit de musical comedy.

VOORBEELD

Jazz Examen Hilversums

Conservatorium.

Astrid Marz zingt Joyspring

Klik

op het plaatje om de link naar de
video te openen

Programma exameneisen Akte A solozang en muzikaal leiderschap Lichte
Muziek:

1. Techniek - solozang:

Drie werken, waarvan minimaal 1 uit het zgn "klassieke repertoire"

Zangstijl

a. Eén solfège/vocalise of een van tekst voorzien instrumentaal werk:

Nicolai Vaccai :

"Il récitatif"

Licht register

b. Eén lied of ballad:

Leslie Sturdy:

"From the time you say goodbye"

Licht register

c. Eén aria of dramatische song. In dit programma is het een classic uit een musical:

R. Rodgers en O. Hammerstein: "Hello young lovers" Uit: "The King and I" Licht register

Based on the novel "Anna and the King of Siam" by Margaret Landon

2. Repertoire:

Acht werken (duur minimaal 45 minuten)

a. Twee standards (jazz) in verschillend tempo:

Bert Kalmar, Harry Ruby: ballad "Nevertheless" vertaling: "Het doet er niet toe" Mixed voice

Irving Berlin : up - tempo: "Steppin' out with my baby"

Mixed voice

b. Eén Latin American:

Noel Coward

"Nina" Uit: "Sigh no more"

Character song

c. Eén popsong:

Carole King:

"I feel the earth move"

L.P: "Tapestry" Medium belt

d. Eén song uit een musical:

Cy Coleman en David Zipper: "With every breath I take" Uit: "City of Angels" Mixed voice

e. Drie werken vrij in stijl, naar keuze:

Blues medium tempo:

Eigen werk:

"Hedda Hopper blues"

Character song

Scat solo:

Kenny Rankin:

"Haven't we met?" L.P: "Silver Morning" Mixed voice

Duet met gitaar pop:

Beatles/Kenny Rankin:

"Blackbird"

L.P: "Silver Morning" Mixed voice

Jacques Brel cabaret:

"La valse a mille temps"

Mixed voice

Jazz standard ballad:

Hoagy Carmichael en Johnny Mercer: "Skylark"

Mixed voice

Eigen bewerkingen zijn de vertalingen van "Nina" en "Nevertheless" ("Het doet er niet toe") en het eigen werk is "The Hedda Hopper Blues".

Repetitie met het combo (7 muzikanten) op woensdag 3 april van 9.00 tot 11.30 in kamer 148 van het Sweelinck Conservatorium te Amsterdam:

Als logische ontwikkeling (of in navolging) van de klassieke zangtechniek, is het nodig rustig te beginnen in het lichte register. Dit wordt in de Amerikaanse musical "legit" (van legitimate) of "operatic" genoemd.

Daarna worden de langzame stukken gezongen in "mixed voice".

Dan de snelle stukken in "mixed voice".

De scat solo in mixed voice.

Daarna de character songs: expressie in alle kleuren van de stem: in alle registers, licht, midden en zwaar. Men kan spreken in dit genre wat nodig is om te acteren. Men speelt geen karakter, maar men "is" een karakter. Soms met "overslaande stem" (als het jodelen in country).

Dan worden de lage noten gezongen in het lichte en hoge noten in het zware register.

De stukken in het zware register als laatste. Er mag "hard" gezongen worden op een manier waar je moe van wordt: bekaf betekent hier: strottenhoofd op de bekkenbodem en tong op de schoenen.

Dan is de volgorde:

Klassiek en legit: Eén vocalise van N. Vaccai: "Il récitatif".

Eén ballad van Leslie Sturdy: "From the time you say goodbye".

Eén dramatische song: Rodgers en Hammerstein: "Hello young lovers".

J. Brel: "La valse a mille temps".

Mixed voice: Scat solo K. Rankin: "Haven't we met?".

Medium slow ballad: B. Kalmar, H. Ruby: "Het doet er niet toe".

Up tempo in mixed voice en scat solo: I. Berlin: "Steppin' out with my baby".

Beatles/K. Rankin: "Blackbird".

Langzaam in mixed voice: Ballad: H. Carmichael en J. Mercer: "Skylark"

Pop ballad, torch song: C. Coleman en D. Zipper: "With every breath I take"

Character song: N. Coward: "Nina".

Blues: S. Marz: "Hedda Hopper blues"

Medium belt: C. King: "I feel the earth move"

VOORBEELD

4 One Woman Shows voor Woonzorgcentra en Verpleeghuizen.

1 “Aan de Amsterdamse Grachten”

Kom, sluit je maar aan”, “Ik wens je een wals”, “Maanliedje”, “Breng eens een zonnetje”, “Dit is kunst”, “Zolang hij mij nodig heeft”, “Meiden hier meiden daar”, “Göttingen”, “Brussel”, “Madame Lucy”, “Waar moet ik heen gaan?” “Als je huilt ben je een stakker”, “Als je lacht dan ben je rijk”, “Wordt nooit verliefd”. Muziek van het orkest “Pluche” in de pauze. “Maak plezier geef ze gein”, “Een cent”, “Kenne we mekaar?” “Poen”, “La valse a mille temps”, “Zet je sores opzij”, “Ik wou dat ik een vis was”, “Is dit fantasie?” “Aan de Amsterdamse Grachten”, “Tulpen uit Amsterdam”.

2 “Uit met Saskia”

“We gaan naar buiten”, “Breng eens een zonnetje”, “Het carillon”, “Göttingen”, “Brussel”, “Ik ben naar Parijs geweest”, “Madame Lucy”, “Als je huilt ben je een stakker”, “Als je lacht dan ben je rijk”, “Weet je nog wel, oudje?” “De tuinder uit Amstelveen”, “ ‘k Heb maling aan geld”, “From the time you say goodbye”, “Wordt nooit verliefd”. Muziek van het orkest “Pluche” in de pauze. “Maak plezier geef ze gein”, “Een cent”, “Poen”, “A propos”, “Wenn die Elisabeth”, “Zet je sores opzij”, “Ik wou dat ik een vis was”, “Is dit fantasie?” “Aan de Amsterdamse Grachten”, “Tulpen uit Amsterdam”

3 Kerst- en nieuwjaarsprogramma

“Stille nacht”, “Naar buiten”, “Breng eens een zonnetje”, “Het carillon”, “Göttingen”, “Brussel”, “Ik ben naar Parijs geweest”, “Madame Lucy”, “Als je huilt ben je een stakker”, “Als je lacht dan ben je rijk”, “Weet je nog wel, oudje”, “ ‘k Heb maling aan geld”, “From the time you say goodbye”, “Wordt nooit verliefd”, “Wenn die Elisabeth”, “Ik wou dat ik

een vis was”, “Is dit fantasie?”, “Stille nacht”. Kerstmuziek in de pauze “We need a little christmas now”, “Aan de Amsterdamse Grachten”, “Een cent”, “Poen”, “Tulpen van Amsterdam”, “De tuinder uit Amstelveen”, “Have yourself a merry little christmas”, “Santa baby”, “Chestnuts roasting on an open fire”, “Stille nacht”, “I’m dreaming of a white christmas”.

4 Koninginnedag en 5 mei programma

“Als ik wist dat je zou komen had ik de looper uitgelegd”, “We gaan naar buiten”, “Een reisje langs de Rijn”, “Panamakanaal”, “Met jou wil ik uit visschen gaan”, “Ik wou dat ik een vis was”, “Had je niet die mooie blauwe ogen”, “We’ll meet again”, “Wie is Loesje?”, “Madame Lucy”, “Vriendinnetje”, “Kijk je s avonds naar de sterren”, “Als op het Leidscheplein de lichtjes weer eens branden gaan”, “Dat zou je wel willen”, “Scheiden doet lijden”, Muziek van het orkest “Nostalgia” in de pauze. “O, the Fairies, whoa the Fairies”, “De vrouwtjes van ‘t toneel”, “Mannetje bouwen”, “De tailleuse”, “De nieuwe hoed”, “Brief van Mientje uit Soerabaia”, “Nacht over Java”, “Zonnig humeur”, “Over vijfentwintig jaar”, “Mijn tante Veronika”.

	VOORBEELD
	Bibliotheek en Fonotheek Dit voorbeeld mag jij zelf aanvullen met repertoire waar je enthousiast over bent!

Vocal selections

"A little night music"	"A chorus line" show
"A chorus line" movie	"A funny thing happened on the way to the Forum"
"Ain't misbehavin'"	"Aladdin"
"Anatevka"	"Annie"
"Annie get your gun"	"Applause"
"Barnum"	"Belle en het Beest"
"Bloodbrothers"	"Cabaret"
"Candide"	"Cats"
"Dreamgirls"	"Evita"
"Five guys named moe"	"Forty second street"
"Gigi"	"Godspell"
"Guys and dolls"	"Grand Hotel"
"Irene" 2 x	"Jesus Christ Superstar"
"Kiss of the spider woman"	"La Cage aux Folles"
"Les misérables"	"Mack and Mabel"
"My fair lady"	"My one and only"
"Nine"	"Oklahoma"
"Oliver" 2 x	"On a clear day you can see forever"
"On the twentieth century"	"Pippin"
"Rosemary"	"Salad days"
"Sweeney Todd"	"Stop the world, I want to get of"
"Sweet charity"	"The cotton club"
"The point"	"The lion king"
"Tell me on a sunday"	"The muppet show"
"The rink 2 x"	"They're playing our song"
"Underneath the arches"	"Treemonisia"
"West Side Story 2 x"	"Victor, Victoria"

Vocal scores

"Annie get your gun"	"Brigadoon"
"Cabaret"	"Call me Madam"
"Carousel"	"Finian's rainbow"
"Flower drum song"	"Gypsy"

"110 in the shade"	"Lady in the dark"
"Me and Juliet"	"No strings"
"On your toes"	"Paint your wagon"
"South Pacific"	"Showboat"
"The Mikado"	"The pirates of Penzance"

Bladmuziek van losse liedjes

"Bergerettes"	"Zu Tee und Tanz" Duits lied
"Belcanto" Albert Fuchs	"De ontdekking van de zoen"
"How do you do"	"Lentedroomen" E. H. Lebret Anna Lambrechts Vos
"Blushing roses"	"De prins van Sind" Kinderoperette Van de Zon
"Washington"	"Kleengedichtjes" van Guido Gezelle Bundel
"Shimmy"	"Fleur d'amour"
"Valencia"	"Yearning just for you" "Contes Mystiques" Stephan
"Caravallis foxtrot" 2 x	"7 liedjes van Manna de Wijs Mouton"
"Wajang Foxtrot"	Lucienne Boyer: "Des Mots Nouveaux"
Bordese "Marcheta"	"Sleep valse" Earl Lebieg
"The pooh recorder book"	"Het vertrek van den recruit" Solser & Messe
"La femme a la rose"	"Linger a while" Harry Owens
"What'll I do?" Irving Berlin	"Lachende oogen" Michel de Cock
"Dina Appeldoorn" liederen	"Oud franse kerstliederen" door Catherina van Reness
"Hymne" Utermohlen	Het kerstfeest kerstliederen door Johanna Veth
"Kinderfreund" Louis Kohler	"Cantique de Noel" Adolphe Adam
"The Rose"	"Op lichte Vleugelen" Hendrika van Tussenbroek
"Vincent"	"Gold Diggers of 1933": "Remember my forgotten man"

	LEESTIP
	Europese methodiek voor het klankideaal

Het klankideaal van de gecultiveerde zang zoals men dat in de westerse landen kent is in de loop der eeuwen veranderd en verschilt per streek of land. De Grieken kenden omstreeks 1000 v. Chr. een zangcultuur die uit koorzang en begeleide eenstemmige zang of declamatie-zang bestond. Deze muziek kende veel Oosterse invloeden. De oude muziek culturen vinden in Europa een goede voedingsbodem en breiden zich daar uit. Zo ook de zang. Van 400 tot 600 na Chr. waren er koorscholen in Italië en van 600 tot 800 verbreidden deze zich met Karel de Grote door Europa.

Belangrijke centra waren St. Gallen, Parijs en Metz. Er waren veel jongenskoren en koorscholen waar men kerk koorzang beoefende. In de 11e eeuw zongen de leerlingen van Guido van Arezzo hexachorden op de notennamen ut re mi fa sol la. Dit van blad lezen (solfège) noemde men solmiseren. Meerstemmigheid is er dan ook in Engeland, Frankrijk en de Nederlanden buiten de kerken. In de 12e en 13e eeuw zongen de minstrelen, troubadours en trouvères solistisch, later ook de Minnesänger waar de tekst erg belangrijk werd en nog later de Meistersänger die dicht- en componeer regels hanteerden. De eerste aanwijzing voor stemvorming vinden we in de school van St. Gallen omstreeks 1000 na Chr. De school in Bologna in de 14e eeuw is hiermee al gevorderd (piano zang, legato en cantilene). Conrad von Zabern gaf in de 15e eeuw in Duitsland wenken voor de stemvorming van koorleden. In Italië gaat de zangcultuur in de 16e eeuw een grote ontwikkeling tegemoet. Er komen tekenen van solozang. Het klankideaal verandert samen met de ontwikkeling en verbetering van de instrumentenbouw. Door de Camarata die bestond uit Graaf Bardi, Caccini, Peri en Galilei o.a. (de laatste componeerde op teksten van Dante) ontstond een reactie tegen de koorzang onder invloed van de doorbrekende Renaissance. Men kreeg belangstelling voor de begeleide eenstemmige zang naar Grieks voorbeeld. De melodie werd belangrijk. Vanaf het ontstaan van de Camarata kun je spreken van solozang. Peri en Caccini maakten het eerste zangspel. De Camarata keert terug naar de drama's. Het boek van Caccini "Le Nuove Musice" is geen methode voor zang, maar bestaat uit een inleiding, solo stukjes en veel opmerkingen over zingen. Het verbod voor vrouwen om in de kerk te zingen bestond al voor 1600. Daarom werden er jongetjes gebruikt. De Castraatzangers zongen mannen en vrouwenrollen. Ze debuteerden op 15- of 16- jarige leeftijd en speelden prinses en prinsessen.

De held was altijd de held in Italië. De beroemde castrat zanger Farinelli zong de spectaculaire d'". De laagte van de stem was iets steviger dan van een lichte coloratuursopraan, en waarschijnlijk de c'. Veel partijen die nu voor mezzo of alt bedoeld zijn waren oorspronkelijk voor castraten geschreven. In de 19e eeuw kwam er een complete ommekeer. Van het lichte, ongesteunde zingen ging men over naar het zware. Het was een kwestie van smaak. Garcia adviseerde de glimlach stand van de mond, met bedekte boventanden. Tosi verwierp dit, en wilde een mondstand die licht de neiging had om naar een glimlach te gaan. Verdi schakelde de eerste bariton in als held. In deze tijd raakte de lichte mannenstem uit de mode. Het laatste geluid van de castraten kwam van Moreschi. Rossini schreef de Roderino-partij voor tenor (David) in g - a' in falset. Met Beethoven, Wagner, Berlioz en Verdi raakte het falset uit de mode. Caccini had leerlingen in Duitsland: Crüger, Herbst, Julius Stockhausen en Durante in Frankrijk. Met Rossini komen de tenoren. Mozart schreef nog een partij voor castraten. Bach schreef voor jongenssopranen omdat castraten niet toegestaan waren in de Hervormde kerk. De melodie wordt belangrijk. Solisten komen op: prima donna's en primo uomo's. De versieringen worden circusachtig. Tosi schreef zijn belangrijkste werk in 1723. De volgende zangers ontwikkelden de Belcanto stijl door geschrift en eigen zang: Righini, Bordogni (Italiaanse tenor die later zangleraar aan het Conservatorium te Parijs werd). N. Vaccai (zangleraar en componist te Wenen, Parijs en Londen. (Método Pratico) Concone (was leraar te Turijn en Parijs. Zijn Leçons de Chant is een serie vocalises die uit 5 delen bestaat). Lamperti 1813 - 1892 was zanger en leraar). De zoon van Lamperti was leraar "Techniek des Belcanto" van Cornelie van Zanten, en stierf in 1910. Mozart beschikte in zijn tijd (1756 - 1791) over allerlei soorten goede zangers, in alle stemsoorten, die het Belcanto en de Duitse manier van zingen in zich verenigden. De castraten kwamen voornamelijk uit Italië. Manuel Garcia senior werd 101 jaar oud. Hij oefende eerst de AA, è, EE, ò en OO. De OE pas later. Leerlingen van Garcia waren "De Zweedse Nachtegaal" Jenni Lindt, Marchesi (meneer en mevrouw) en Julius Stockhausen. Manuel Garcia junior werd in Spanje geboren. Hij was tenor en één van de grote pedagogen uit die tijd. Tussen 1835 en 1850 schreef Garcia zijn "Traité du chant complet". Een verkorte versie hiervan is de "Mémoire sur la voix humaine" of "Ecole du chant". De stem werd instrumentaal gedacht. Garcia heeft de keelspiegel uitgevonden. Zijn hoge ademhaling heette "mezzo respiro".

Begin en zing alles op AA. De Italiaanse manier van zingen is open achter in de keel. Julius Stockhausen leefde van 1826 tot 1906. Hij combineerde de Italiaanse en Duitse school met de Franse van Garcia. Hij wilde absoluut geen lachende mondstand en lette heel erg op spraak en woord. Hij schreef zijn boek in 1884. Hij had Duitse ouders en is in Parijs geboren. Zijn vader was harpist en zijn moeder zangeres. De glottisslag van Garcia vond hij gevaarlijk, alleen als effect

mogelijk en heel beheerst, zonder hardheid. De Mezzo respiro was alleen middenrif ademhaling; Julius wil middenrif-flankademhaling. Andere belangrijke zangers en/of pedagogen uit die tijd waren Sieber, Hey, Mathilde de Marchesi en Salvador de Marchesi, Peter von Winter, Schmidt, Iffert en Lili Lehman. Zij leefde van 1848 tot 1929, werkte in Berlijn en Praag en is later naar Amerika gegaan met haar zuster Lotte. Lotte gaf daar les aan Grace Bumbry o.a. Lili schreef "Meine Gesang Kunst". Ze had een korset ademhaling. Dit betekent dat de buik heel weinig gebruikt werd, wel het middenrif, de borstspieren en de flanken. Als zij inademde, ging haar middenrif - in tegenstelling tot ons middenrif - naar boven en drukt zij de adem met het middenrif tegen de borstkas op. Ze spreekt "hard". De adem moet je stutten tegen de borst. "Presse gegen die Brustkörbe". Ze articuleert duidelijk, scherp waarschijnlijk, omdat ze het zachte gehemelte tegen de neus werkt.

Neus Resonans met gestuwde adem, een toon plaatsing als van een scheermes. Zij en Lotte zongen Wagner met hoge, ijle stemmen. Pas na de "bevrijding" van het korset, heeft onze costo abdominale ademhaling zich ontwikkeld. Onze Nederlandse zangpedagogen voor Cobi Riemersma en uit de school van Stockhausen. Lotte Lehman schreef "Das Bewusste Singen" en "Der wissende Sänger". Haar echtgenoot was Paul Lohman. Deze schreef "Stimmfehler und Stimmerberatung". Zij gaat uit van het spreken. De Grundfarbe is AA. Als je hoog zingt kleur je alles naar AA.

Ze gebruikt niet veel boven klank = kopklank. Dit heet Farben en Beleuchten. Zo ontwikkel je het naar voren zingen en de kopresonans. Ze wil "schilderen met de stem". Op één toon moet je verschillende kleuren kunnen maken. Cornelia van Zanten was 56 jaar oud toen ze het boek "Belcanto des Wortes" schreef in 1911. Haar methode is eerst adem, dan spreken, dan zingen. Ze is tegen costo abdominale ademhaling omdat ze vindt dat dat een te grote spanning geeft en te veel de stem belast. Ze wil in de hoogte alleen buikademhaling. Dit komt omdat de vrouwen in haar tijd nog korsetten droegen. Wanneer je goed spreekt kun je goed zingen. Veel logopedie. Vrij jong ging ze naar Berlijn. Ze zong op haar 16e in Duitsland en kwam op haar oude dag naar Nederland. Ze gaf les aan het Conservatorium in Amsterdam. Het idee veranderde toen de vrouwen wijde kleren en lange broeken gingen dragen na de 50er jaren. Ze laat medeklinkers oefenen om "de deur te openen voor de klinker" vooral de rollende rrrrrr.

Klinkers naar voren. Altijd door mond gebruik en niet door te stuwen met de adem. Ze vormt de resonans in de mond door de klinkers. OE is hoogste, IE is midden en AA is laagste. Na een jaar ademen ga je een jaar spreken en dan na een jaar zingen. De consonant moet je in dienst stellen van de vocaal. Dit was in 1911 nog vrij nieuw. Anton Averkamp leefde van 1861 tot 1934. Hij studeerde net als Cornelia van Zanten bij Messchaert in Duitsland. Hij schreef over koorzang,

over de katholieke kerkmuziek en solozang. “Uit mijn praktijk”. De Franse techniek sluit niet duidelijk aan bij de Hollandse en de Duitse. Er zijn geen grote pedagogen die invloed hadden op ons. Wel grote Cabaretiers.

Dan heb ik nog niets gezegd over de invloed die Azië, Afrika en Australië hebben op Amerika en Europa.

	LEESTIP
	Een historisch overzicht van de methodiek lichte muziek in Europa en U.S.A.

Onderzoek

Wereldomspannende organisaties zoals de “Voice Foundation” in Amerika en Engeland en hier te lande de “Nederlandse Stem Stichting” begeleiden de ontwikkeling van de stem in de 20e eeuw. Wetenschappelijk onderzoek naar het fysiologisch functioneren van de stem en de adem is in volle gang. Nieuw is in het begin van deze eeuw het stemgebruik in de lichte muziek. Het begon heel “ongesteund”. En zelfs hierin is alweer een wijziging opgetreden: een sopraan waagde het vóór 1920 nauwelijks haar zware register in te schakelen; nu is ze daar geheel in verzeild, en geneert zij zich een licht geregistreerd toon te zingen uit angst dat ze “klassiek” klinkt. Zelfs de spreekstem is lager en meer sonoor geworden, men lette op de media presentatoren. In archieffilms uit 1963 vallen de hoge spreekstemmen op. Nieuw is zeker de terugkeer van de falsetterende mannenstem na 1950. Door het optreden van deze alti, voornamelijk in Barokmuziek is die uitvoeringspraktijk na 1950 duidelijk veranderd. Er wordt in popmuziek zeer veel in het falsetregister gezongen.

Geschiedenis van de musical

Musical is een theatervorm waar ruimte is voor alle muziek- en zangstijlen. Rond de eeuwwisseling kwamen er ongeveer twintig miljoen immigranten in Amerika. Zij namen hun cultuur mee. Er zijn Duitse, Franse, Italiaanse, Spaanse, Oostenrijkse en

Nederlandse invloeden geweest in Amerika. Terwijl de Weense operette zonder al te veel modernisering de 20e eeuw ingaat met componisten als Leo Fall ("Die Dollarprinzessin"), Franz Léhar ("Das Land des Lächelns"), Robert Stolz ("Zwei Herzen im Dreivierteltakt") en Emmerich Kàlmàn ("Die Czardasfürstin"), met Ralph Benatzky ("Im weissen Rösl") en Nico Dostal ("Die Ungarische Hochzeit"), komt uit Amerika de nieuwe musical stijl Europa binnen. Wat wij nu uit Amerika terugkrijgen is een mengelmoes van culturen. De musical wordt speciaal ontwikkeld in de theaters van Broadway in New York en de musicals lopen daar soms jaren lang. Zoals in de operette vinden we hier ensembles, gesproken dialoog en ballet. De muziek is vitaal. De uiterlijke glitter van kostuums en decors wordt in de verdere ontwikkeling echter steeds belangrijker en de stem wordt tenslotte heel anders gebruikt dan in de belcanto traditie. Elektronische versterking wordt dan noodzakelijk. De voorzet wordt gegeven door George Gershwin die met zijn Porgy and Bess opzien baart in 1935. Vervolgens verschijnen er tientallen succesvolle musicals zoals van Cole Porter: "Kiss me Kate" 1948 en van Leonard Bernstein: "West side story" 1957. Tegenwoordig is de computer zeer belangrijk. De belichting en het geluid van een programma wordt bijvoorbeeld in de computer geprogrammeerd.

Methodiek

Toen ik op zoek was naar zangmethodiek van de 20e eeuw, las ik in het boek van Ank Reinders "dat de zangpedagogen van de 20e eeuw niet besproken zijn omdat de vraag wie van hen de historie zal halen door een goed resultaat op pedagogisch gebied of door het te boek stellen van een nieuwe methodische denkwijze over een aantal jaren misschien beantwoord zal kunnen worden". Wanneer je kritisch uitkijkt naar zanglessen, zijn er zeker pedagogen met overtuigingskracht. Zoek iemand die een gezonde logica heeft en een degelijke vakkennis wat methodiek en repertoire betreft. Daarbij moet de docent gewoon zingen, op een natuurlijke manier. Ik ben van mening dat een goede klassieke techniek altijd ten grondslag moet liggen aan de zangtechniek en dat vond ik bij John Lehman. Hij is één van de Amerikanen die zoeken naar een mogelijkheid hier te werken vanuit hun cultuur. Hier onder volgt een verslag van een lezing die hij hield voor leerlingen van de dansschool van Arnold van Maanen in Amsterdam.

Geschiedenis van de zang in musical

-Klassiek (legit).

Hoe meer klassiek de stem gebruikt wordt, des te meer vibrato er is. Uit "Kismet" komt "Fate" en "Stranger in paradise" de plaatsing is licht voor een tenor met weinig borststem. Het klinkt mierzoet. Er wordt gezongen met volle stem en met vibrato.

Spreeken klonk anders dan zingen. Het basisthema is bijvoorbeeld de "Balcony scene" van Maria en Tony uit "West Side Story". In "Brigadoon" en "Carousel" vindt je ook deze Romeo en Julia verhalen. Oscar and Hammerstein: meestal een "operatic part of singing". In de oude films werd dikwijls de rol gespeeld door een acteur, terwijl diezelfde rol gezongen werd door een zanger. Uit de "Pirates of Penzance", is Frederique een tenor en de Pirate King is bariton. Tobias uit "Sweeney Todd" is tenor, "operatic tenor". Judy Garland was 15 jaar toen ze "Over the rainbow" zong, met een iets hesige kinderstem waarmee ze "belt". "Show me" van Julie Andrews is legit(amite) of "light classical" singing. Die stijl op Broadway begon met operette. Het repertoire is klassiek bepaald door hoogte of laagte van de toon en de sterkte van de klank, zoals in "Say you love me" uit "The Phantom of the opera".

- Belt voice.

De roep om een methodiek op het gebied van "belten" is groot, sinds de binnenkomst van de jazz- en popmuziek in het conservatorium, de muziekschool en in de privé zangstudio. Amerikanen spreken en zingen in borststem. In Nederland spreekt men over het algemeen in de kopstem. De stem is flexibel. In de laatste 50 jaar is er veel veranderd op het gebied van stemmen. Vergelijk het met de ontwikkeling van de Olympische Spelen op sportgebied. Julie Andrews "belte" vroeger niet zo hoog als ze later deed in "Victor, Victoria". Daar blijft de kopstem contact houden met de spreekstem. Zangers hebben meer mogelijkheden. Ze zingen in het zware register bijna even hoog als in het lichte register. Het liedje van May Bacal: "How to marry a millionaire" is gezongen door een man (Andy Williams). Er werd een mannenstem gebruikt voor een vrouwenrol om de stem donkerder te laten klinken. Patty la Clerc zingt: "How are things in Gloccamora?"

met een “belt voice” uit “Finian's rainbow” (met Fred Astaire). Wat veranderde waren de karakters, de “personalities” die zongen in de musicals, zoals Gene Kelly in “Singing in the rain”. De microfoons werden beter zodat dansers lead parts in musicals konden aannemen. Alleen in de film, niet op Broadway. Dit bleef lang zo. Veel later maakte Shirley Maclaine films waar ze beroemd mee werd, maar haar rollen werden op Broadway door andere sterren gespeeld. Men wilde dat er op Broadway net zo mooi gezongen werd als in de film en zo werden de kwaliteitseisen hoger gesteld. Zangers hoefden niet meer zo luid hun stem te projecteren als vroeger. Toen waren er grote stemmen nodig op het toneel. Bij audities werden zangers gekozen die hard kunnen zingen. Frank Sinatra kopieerde bijvoorbeeld musicals als “Pal Joey” (“That's why the lady is a tramp”) in film. Paula Rerk, Shirley Maclaine, en Chita Rivera speelden in “West Side Story” taxi girls (meisjes om mee te dansen). Er waren andere karakters nodig, met andere stemmen. Er werden andere verhalen geschreven. Het ging niet meer om een zoet liefdesverhaal. De karakters werden meer gesproken (taxi girls uit “Sweet Charity”). Met veel personality “geen” stem volgens de oude klassieke opvatting “I'm gonna get up, get out and do it.” Uit “Sweet Charity”. Carol Channing (lower song) “Diamonds are a girl's best friend”. Carol Channing was oorspronkelijk gekozen als de zangeres voor de rol van Dolly uit “Hello Dolly”. Streisand was een ster en daarmee werd een kassucces gegarandeerd. Daarom is zij gekozen. Liza Minnelli heeft een grote performance in “Cabaret”, maar de emoties zijn niet te horen in de stem zoals wel bij Diana Ross in “The wiz”. De close up scene is waarschijnlijk in één keer live opgenomen. Uit “Dreamgirls” komt “And I am telling you” waar de zangeres ook zeer hoog “up belt”. “Porgy and Bess”: “My man's gone now” voor sopraan. Judas: “Listen Jesus I don't like what I see”. Daar is geen vibrato in de stem. De zanger is “scraping vocal chords together at the end, a rocky way”. Scraping is niet zo best voor de stem. Snikken kan wel. “Huby” is “a high black tenor style”, gezongen door Gregory Hines. (Nu deze naam hier geschreven wordt, kan ik nog een voorbeeld geven van de zangtechniek van Tamanti. In “The cotton club” is een scene waar de directeur van de club de tapdanser (gespeeld door Gregory Hines) in de keuken met een hakmes bedreigt, terwijl hij zegt dat hij dit mes gebruiken zal als de tapdanser nog één keer het lef heeft om door de hoofdingang in plaats van de (zwarte) artiesteningang naar binnen te gaan. De tapdanser is woedend en krijgt van een (zwarte)

bartender de raad: “Be black and stay black”. Dan zie je de tapdanser snel zijn neus en mond open zetten om in te ademen en terwijl hij even een seconde nadenkt zegt hij fel: “I’ll kill him with my tap shoes”. Dit is zangtechnisch hetzelfde als “vriendelijk glimlachen” maar heeft een totaal andere, felle, scherpe emotie. Indirect “vermoordt” hij de directeur, omdat hij, wanneer hij ziet dat de maffia in de gangen van de club een schietpartij begint, de tap routine herhaalt op het toneel, en door blijft dansen tot de pistool en gewerschoten niet meer klinken. Zo houdt hij ook het publiek in de zaal van de club rustig. In “I got the low down blues” snik je zoals tenoren in de opera. Ook in country and western. Er zijn veel verschillende manieren van zingen. “Ain’t nobody’s business if I do” “Viper’s drag” (character sound). Ethel Merman: heeft een ijzersterke articulatie en “placement” toon plaatsing.

- Klassiek (legit) en belt voice.

In de Popmuziek (Ik rangschik jazz onder pop omdat deze muziek zich zo snel ontwikkelt dat het steeds meer populair wordt) gebruikt men beide mogelijkheden zo: In “For your eyes only” zingt men eerst laag in kopstem en dan later een octaaf hoger in de borststem. Of pop en rock worden in borststem gezongen. Mannen die in borst stem zingen, klinken aan het eind van “Bring him home” uit “Les misérables” vaak als tenor in kopstem. In “With every breath I take” uit “City of Angels” worden lage noten in kopstem en hoge noten in borststem gezongen. De verschillende kleuren van stemmen worden nu door één stem gemaakt.

Studiemogelijkheden

Wat de methodiek voor zang betreft kan ik verder nog zeggen dat er opleidingen, cursussen en workshops zijn in klassieke en lichte muziekstijlen op conservatoria, muziekscholen, wijkcentra (buurthuizen) en privé lessen. Hieronder geef ik een aantal van de mogelijkheden die ik heb gevonden om lessen te volgen in de lichte muziek. In 1985 en 1986 volgde ik lessen aan de Herbert Berghoff studio en de American Academy of Dramatic Arts te New York. De HB studio gaat uit van acteren. Daar worden toneel-, spraak-, en zanglessen gegeven. De zomercursus van de A.A.D.A. gaf zes cursussen die te kiezen waren uit zeven. Ik heb er zeven gedaan: Make-up, schermen, mime, vocal production (zangles), movement, speech (spraakles), acting en musical. De musicalles

werd gegeven door Linda Kerns. Huiswerk maken houdt in dat je ook het libretto moet lezen van de musical waaruit de rol komt die je leert. Zangles heette daar vocal production. De spraakles was van William Maloney. Hij liet ons zeggen: “It’s too hot.” toen de airconditioning was uitgevallen. Wij kregen les in Oxford English op the American Academy of Dramatic Arts in New York. Een voorbeeld van een uitstekende actrice die haar dialecten beheerst is Meryl Streep.

Werk

Er zijn talloze gezelschappen in Nederland, Engeland, België, Duitsland, Zwitserland en Oostenrijk die musical producties brengen, zoals Joop van den Ende in Aalsmeer, Jos Brink en Frank Sanders, en het Koninklijk Ballet van Vlaanderen in Antwerpen. Verschillende afgestudeerde leerlingen van de theaterschool in Amsterdam die zanglessen volgden bij mij, werken daar, of hebben daar gewerkt. Zo ook bij Jean Fabre bijvoorbeeld in “A chorus line”.

Er zijn theaterbureaus, impresariaten e.d. die bands boeken. In Frankrijk is men meer gericht op klassieke muziek en chansons, geënt op het Vaudeville theater en het cabaret. Wat men daar aan entertainment vindt, zijn vooral de theaters in Parijs, zoals “Het Lido” en de “Moulin Rouge”. Voor deze producties worden zware audities gehouden waar zangers goed op moeten worden voorbereid. Er zijn theateropleidingen zoals de Theaterschool in Amsterdam waar ik lessen volg, en de “On-Stage” Schule in Hamburg die ik heb meegemaakt, waar het dansen en zingen gecombineerd wordt. Op de Theaterschool in Amsterdam ligt het accent meer op de dans (goede dansers met snelle, kleine spreekstemmen), op de “On-Stage” Schule in Hamburg ligt het accent meer op de zang (grote stemmen en wollige lichamen). De leerlingen hebben daarvoor de eindpresentatie van 1995 de musical “A Chorus Line” uitgevoerd. De muzikale leiding was in handen van John Lehman. Hij is daar als zangleraar verbonden aan de school, maar geeft ook workshops in Mannheim, Bremen en Amsterdam.

Dans

Een flexibel lichaam geeft een soepele stem. Als het lichaam in goede conditie is, is er meer uithoudingsvermogen, alertheid en energie voor het zingen. Ik adviseer mijn leerlingen dan ook een vorm van beweging te zoeken die bij ze past. Zwemmen, Mensendieck, Alexandertechniek, wandelen, joggen of dansen. Daarbij kunnen dansers door de zangles leren om lager te ademen dan ze doorgaans doen, door naar hun rug te ademen. Er is eens een acteur geweest die in een toneelstuk twee uur stil moest zitten. Om dit werkelijk te kunnen, zonder te bewegen, danste hij overdag om zo de kracht te ontwikkelen om doodstil op zijn stoel te blijven zitten terwijl hij sprak op het toneel. Bewegen terwijl je zingt door te lopen of te dansen, maakt dat de spanning (bijvoorbeeld nervositeit van plankenkoorts) zich niet vast zet in de spieren maar omzet in energie, en goed vast zet in de spieren maar omzet in energie, en goed doorstroomt.

Wat overblijft van de vermoeidheid zijn de afvalstoffen die je lichaam maakt. Door te eten en te drinken wat je lekker vindt, en goed voor jezelf te zorgen, wordt je spijsvertering minder belast. Ik geef enkele voorbeelden van lessen in Modern Jazz Dance die ik gevolgd heb van een leerling uit het 4e jaar (eindexamen jaar) van de van de Theaterschool, en voorbeelden van Erica Rooda. Zij is docent aan de Theaterschool. Voor dans is geen schrift ontwikkeld zoals het notenschrift. Iedere danser noteert de oefeningen en combinaties op zijn eigen manier.

Het is niet de bedoeling dat je het kunt lezen of begrijpen, maar het is een voorbeeld van wat je kunt leren door oefening en discipline. Wat je leert door te dansen is isoleren en coördineren; spannen en ontspannen. Je leert de bewegingen van de adem in de goede volgorde te doen. Er wordt een gezonde spierkracht opgebouwd, waardoor je een sterke rechte rug hebt als je zingt, terwijl de buikspieren los kunnen zijn om te ademen. Dansen is een uitstekende manier om de beheersing over het lichaam te vinden.

De kwart wordt niet te langzaam geteld, en bij sommige series wordt het tempo de tweede keer, als alle leerlingen de oefening weten, verhoogd. De muziek is van Dulfers, Miles Davis, Saskia Laroo, oude jazz van de Big Bands Tina Turner, enz.

VOORBEELD

Ik dans. Een flexibel lichaam geeft
een soepele stem. De zang is van
Johnny Mathis

Klik op het plaatje om de link naar de
video te openen

Acteer

Van toneelregisseur Elise Hoomans kreeg ik les in toneel regie.

Voor een zanger is het belangrijkste om de bewegingen en richtingen van de bewegingen te onthouden

Fantaseer de mise en scène op het toneel en houd je daar aan als je zingt.